

Vidoje Stefanović*
Nedžad Azemović**

ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA NA PRIMERU VLASINSKE POVRŠI¹

Sažetak: Globalizacija kapitala, finansija, rada, tehnologije, saobraćaja i komunikacija u drugoj polovini prošlog i početkom ovog veka, omogućila je da turizam postane najveća svetska industrija. Time je on postao važan faktor privrednog i regionalnog razvoja svake zemlje. Ali, on je na određeni način postao i uzročnik i izazivač devastacije životne sredine. Stoga, koncept održivog razvoja turizma postaje važan teorijski i praktičan problem savremene ekonomije, ali i drugih nauka. Dakle, održivost je krajnji cilj, mada teško dostupan. Ako se ima u vidu prostor kao što je Vlasinska površ, koji je još uvek čist, ali teži da bude bitna turistička destinacija, onda održivost postaje neminovnost.

Ključne reči: održivi razvoj, turizam, Vlasinska površ

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURISM IN AN EXAMPLE OF VLASINSKA POVRS

Abstract: The globalization of capital, finance, labor, technology, transport and communications in the second half of the last century and in the beginning of this century, has managed to become the world's largest tourism industry. This has become an important factor on economic and regional development of each country. But in a way he became the cause of the challenger and the devastation of the environment. Therefore, the concept of sustainable tourism development is becoming an important theoretical and practical problem of modern economy, and other sciences. Thus, sustainability is the ultimate goal, though difficult to reach. If we consider space as Vlasinska povrs, which is still clean, but tends to be an important tourist destination, then sustainability becomes a necessity.

Key words: sustainable development, tourism, Vlasinska povrs

* Prof. dr Vidoje Stefanović, PMF, Niš

** Doc. dr Nedžad Azemović, Univerzitet Novi Pazar

¹ Rad je rađen u okviru projekta br. 179013, pod pokroviteljstvom Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj, pod nazivom Održivost identiteta Srba i nacionalnih manjina u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije

UVOD

Zahvaljujući globalizaciji kapitala, finansija, rada, tehnologije, saobraćaja i komunikacija u drugoj polovini dvadesetog i početkom dvadesetprvog veka, turizam doživljava snažnu ekspanziju. Sa porastom slobodnog vremena i zarade, 180 miliona Evropljana ide na odmor svake godine. U okvirima Evropske unije turizam predstavlja jedan od najvećih privrednih sektora sa 9% zaposlenih i 9% učešća u potrošnji. Takođe, on predstavlja jednu od pet izvoznih kategorija u 83% svih zemalja sveta i glavni izvor devizne zarade u gotovo 38% zemalja. Otuda turizam ima i jednu od glavnih uloga u privredi mnogih zemalja, kao izvor zapošljavanja i način borbe protiv siromaštva.

Ipak, pored pozitivnih ekonomskih i sociokulturnih uticaja, turizam, takođe, predstavlja glavnu snagu društvenih i kulturnih promena i glavnog uzročnika i izazivača degradacije životne sredine. Živimo u modernom dobu, u kojem su i najudaljeniji i najosetljiviji delovi naše planete dostupni, gde je opšta poruka svih turističkih putovanja „Uživajte!“.

Zato koncepcija održivog razvoja u turizmu dobija na značaju i sve je ozbiljnije shvaćena.

TURIZAM I ŽIVOTNA SREDINA – JEDINSTVO ILI SUPROTNOST?

Razvoj turizma je znatno više nego kod drugih delatnosti uslovljen kvalitetom životne sredine, njenih prirodnih i kulturnih vrednosti i osobenosti. Stepenn očuvanosti i atraktivnosti životne sredine se neposredno odražava na mogućnosti za razvoj turizma na datom prostoru, naročito ako je u pitanju rekreativni turizam. Međutim, ekspanzivan razvoj turizma posle Drugog svetskog rata, pokazao je da stihijnost ima slične negativne posledice na očuvanje životne sredine, kao i nekontrolisan razvoj industije i urbanizacije.

Turizam je svojevrsna spona između urbanih centara i oblasti sa izvornom ili dobro zaštićenom prirodom – povećanje kontaminacije gradskih i industrijskih centara pojačava potrebu za turističkim kretanjima, usmerenim ka neurbanizovanoj prirodnoj sredini. Zahratajući velike prostore očuvane prirode, turizam je delatnost koja valorizuje one elemente prostora koji su za niz drugih delatnosti od marginalnog interesa. Samo se turizmom mogu valorizovati peskovite, šljunkovite i stenovite obale mora, jezera i reka, vidikovci, planinske padine pokrivene snegom, močvare, neki elementi klime, pećine i jame, reliktni i endemični primerci biljaka i životinja, zalazak sunca i slikovitost pejzaža, odnosno, nekropole, stećci, arheološki lokaliteti, freske i slično. Turizam je svojevrsan korisnik prostora, a specifičnost mu je u tome što nije nepovratan potrošač prirodnih elemenata. Kontrolisanim razvojem turizma, uz izgradnju odgovarajućih sadržaja, dolazi do oplemenjivanja prostora.²

² Jovičić (2000: 17)

Turizam, kao fenomen globalnih razmera, utiče na transformaciju geografskog prostora. On preobražava prvobitni prostor tako što ga oprema, uređuje, remodelira i restruktuiru. Pod njegovim uticajem receptivni prostor se sve intenzivnije menja, dobijajući postepeno specifičnu turističku fizionomiju. Kao što je poljoprivreda uticala na promenu prvobitnog prirodnog prostora u ruralni, kao što su procesi industrijalizacije i urbanizacije izmenili prethodni, najčešće poljoprivredni, pejzaž na sebi svojstven način, tako i turizam u procesu razvoja stvara novi tip prostora i pejzaža. U tom procesu transformacije prvobitni prostor može postati kvalitetniji, zdraviji i privlačniji nego ranije, ali može biti i tako radikalno izmenjen i degradiran da postaje neprepoznatljiv, zbog čega delimično ili potpuno gubi svoju prvobitnu privlačnost.

Polazeći od izražene dinamike turističkog rasta i činjenice da su turisti, praktično, zakoračili u sve delove naše planete, jasno je da je životna sredina izložena velikom pritisku i brojnim rizicima, usled intenzivnog turističkog razvoja. Imajući to u vidu, neophodno je utvrditi sve pozitivne i negativne aspekte delovanja turizma kao agensa transformacije prostora.

Kada je reč o efektima turizma na prostor, društvo i kulturu, postavlja se pitanje šta je uopšte pozitivno, a šta negativno. Može se reći da bi pozitivni bili oni efekti koji bitno ne ugrožavaju prostor i ne utiču na kočenje razvoja turističkog prostora, koji dakle podstiču razvoj tako da bitno ne ugrožava život domicilne sredine. Suprotno, negativni efekti bi bili oni koji ugrožavaju prirodne i društvene procese, ometajući razvoj domicilne sredine i ljudi u njoj.³

Isticanje pozitivnih efekata turizma se hronološki javlja pre uočavanja negativnih efekata. Pored isticanja pozitivnih ekonomskih efekata (devizni priliv, otvaranje novih radnih mesta, ekonomski razvoj, multiplikativni efekat i drugo), uočeno je da turizam podstiče i obnavljanje starih spomenika; da pojedine regije doživljavaju razvoj upravo zbog istorijskih mesta, tradicionalnih gradova i kvartova koje progres još nije zahvatio; da se razvija svest o vrednosti kulturno-istorijskog nasleđa i prirode; da se stare zgrade obnavljaju i ulepšavaju da bi postale turistički atraktivne; da turizam podstiče zaštitu prirodne i stvorene sredine (mnoge istorijske građevine, zamkovi, manastiri, crkve, sela, ne bi mogli biti obnovljeni bez prihoda od turizma). Neki autori su čak smatrali da turizam donosi ekonomske koristi bez ikakve štete po okolinu, što se kasnije pokazalo pogrešnim.

Saznanje o negativnim efektima turizma na prostor se javilo kasnije, i to prvenstveno kao reakcija na veliku koncentraciju turista u pojedinim mestima i regijama, koje su potpuno promenile prvobitni lik pod uticajem turizma. Razvoj turizma dovodi veliki broj ljudi, naviknutih na visok standard, u prethodno nepoznatu prirodnu i društvenu okolinu. Da bi se osigurao dolazak stranaca i njihov ugodan boravak, treba razviti fizičku infrastrukturu: saobraćajnice, hotele, restorane, sportsko-rekreativnu opremu i

³ Tomka (2010: 40)

drugo, čime se glavna turistička središta nužno transformišu. Kao opremljene turističke znamenitosti, sposobne za prihvata turista, one će u najboljem slučaju izgubiti svoju prirodnost i autentičnost. U težim slučajevima, međutim, žurba u izgradnji turističkih kapaciteta na najboljim lokalitetima, sumnjiva ekstenzija izgradnje i korišćenja zemljišta, vandalizam posetilaca, uticaj razvoja turističke infrastrukture na lokalnu ekologiju i drugo, može naneti nepopravljivu štetu sredini, što neminovno vodi i samouništenju turizma. Vandalizam turističkih masa dobija sve veće razmere i utiče na degradaciju i uništenje najvrednijih kulturno-istorijskih spomenika, ali štete koje nastaju neposredno od samih turista predstavljaju, ipak, samo mali deo ukupnih negativnih efekata turizma na transformaciju prostora.

Prema ispitivanjima eksperata Evropske unije kompleksnost uticaja turizma na životnu sredinu naročito je izražena u sledećim tipovima prostornih celina:⁴

- zaštićena prirodna dobra;
- planinske oblasti;
- primorske regije.

Za ove tipove prostornih celina karakteristično je da nekontrolisan razvoj turizma, neutemeljen na preciznim programima i planovima i praćen obimnom izgradnjom smeštajnih i infrastrukturnih sadržaja, proizvodi negativne efekte u vidu ugrožavanja flore, faune i njihovih staništa, degradacije pejzaža, prevelikog otpada, čije prečišćavanje i odlaganje, uglavnom, nije regulisano na optimalan način. Takođe, stanovništvo receptivnih mesta i oblasti izloženo je različitim uticajima posetilaca, što rezultira potiranjem njihovih tradicionalnih osobenosti, kulture i načina života, te preteranom zavisnošću od turističkih prihoda. Ovi problemi se dodatno multiplikuju, usled dominantne sezonske koncentracije turističkog prometa i njegove ograničenosti na relativno male površine, koje su, istovremeno, izložene pritiscima drugih privrednih aktivnosti – poljoprivrede, ribarstva, brodogradnje, urbanističke izgradnje i slično.

Mnogo je vrsta i oblika štetnog uticaja turizma na životnu sredinu. Moguće je sistematizovati čitav niz različitih oblika negativnih uticaja turizma na prostor, čiji obim i intenzitet variraju u prostoru i vremenu. *Zagađenje prostora*, prouzrokovano izgradnjom turističkih objekata i opreme, kretanjem, boravkom i aktivnostima samih turista u određenoj regiji ili mestu, ima sledeće oblike:⁵

Zagađenje vazduha se vezuje prvenstveno za izduvne gasove automobila, kojima najveći broj turista putuje. Velika sezonska koncentracija automobila u turističkim regijama i centrima dovodi do povećanja aerozagađenosti, koja podseća na onu u velikim gradovima

⁴ Jovičić (2000: 19)

⁵ Tomka (2010: 45)

iz kojih turisti „beže”. Izduvni gasovi automobila štetno deluju na ljudsko zdravlje, ali i na vegetaciju u neposrednoj blizini puteva. Zagađenje vazduha prouzrokuje i avioni.

Zagađenje vode (mora, jezera, reka) je posledica litoralizacije, odnosno industrijalizacije i urbanizacije obala. Kako i turizam zauzima sve veće površine obalnog prostora i on postaje sve značajniji zagađivač vode, iako je u praksi teško uvek razdvojiti da li je za određeno zagađenje odgovoran samo turizam ili još neka ljudska aktivnost. Turizam je najčešće odgovoran za sledeće vrste zagađenja vode: izlivanje kanalizacija, odnosno fekalnih i otpadnih voda, bez prečišćavanja ili uz nedovoljno prečišćavanje; bacanje čvrstih otpadaka od kojih neki plivaju po površini vode i bivaju talasima i plimom vraćani na obale i plaže; nautički turizam, odnosno čamci, jahte i drugi plovni objekti, ispuštaju svesno ili slučajno gorivo i ulje u vodu. Ovo zagađenje vode, nema samo negativne ekonomske efekte, već može imati i katastrofalne ekološke i zdravstvene posledice. Biološki i hemijski zagađena voda može ozbiljno da ugrozi zdravlje kupaca (alergije, kožna oboljenja, ali i druga opasnija zarazna oboljenja), a smanjenje kiseonika u vodi zagađenoj uljem, utiče na usporavanje razmnožavanja i odumiranje pojedinih vrsta flore i faune. Toksične materije i patogene klice ulaze u ribe, školjke i podvodnu vegetaciju, tako da oni postaju opasni i nepogodni za ljudsku ishranu. Bolesti kao što su: kolera, tifus, virusni hepatitis, dizenterija i druge, mogu biti prenete uzimanjem zagađene morske hrane (poznat je slučaj širenja epidemije preko zaraženih školjki u Napuljskom zalivu). Na pojedinim plažama čak dolazi do privremenih zabrana kupanja zbog prevelikog zagađenja i koncentracije koli-bacila (koncentracija do 10.000 koli-bacila po 1 litru vode se smatra podnošljivom), koja može, na primer, da dostigne i nivo od 150.000 koli-bacila po litri na plažama u Ostendeu ili čak 240.000 na plaži Alamanar u Francuskoj. Imajući u vidu navedeno, zagađenje vode uzrokovano razvojem turizma, ali i drugih priobalnih aktivnosti, ne samo da negativno utiče na sredinu i zdravlje ljudi, već povratno utiče i na samouništenje turizma, kome je čista, bistra i zdrava voda jedan od ključnih resursa.

Zagađenje i degradacija tla. Zagađenje pojedinih mesta čvrstim otpacima (flaše, kese, konzerve, hartija i drugo), kao i neodgovarajući način odlaganja otpadaka na deponije, predstavljaju osnovne oblike ovog tipa zagađenja.

Zvučno zagađenje, odnosno buka, dolazi prvenstveno od saobraćajnog prometa, ali i od vozila rekreativne namene (snežne sanke, motorni čamci, turistički avioni i drugo). Izvor buke je i sama masa turista, kao i razne rekreativne aktivnosti, recimo na plaži ili u planini.

Smanjenje prirodnih i poljoprivrednih površina. Razvoj turizma, prateća izgradnja, uređenje i opremanje, neminovno zauzimaju sve veće nove površine na račun poljoprivrednih i prirodnih zona. Pojedine vredne prirodne zone (plaže, šume) često postaju nepristupačne, zbog privatizacije od strane vlasnika vila i vikendica, ili od strane

hotela koji određene zone rezervišu samo za svoje goste. U svom razvoju turizam „troši” sve veće površine prostora, i to onog estetski najvrednijeg.

Uništenje flore i faune. Različite vrste zagađenja, smanjenje prirodnih i poljoprivrednih površina, učestalo i preterano turističko korišćenje pojedinih zona, ponašanje turista (preterano branje, nemarnost, vandalizam i slično) utiču na smanjenje i nestanak pojedinih biljnih i životinjskih vrsta.

KONCEPCIJA ODRŽIVOG RAZVOJA

Savremeni svet je već uveliko suočen sa zajedničkom odgovornošću i nužnošću da svoj razvoj uskladi sa potrebama ljudi i prirode i sa svešću da se Zemlja mora sačuvati, kako za sadašnju generaciju tako i za buduće generacije ljudi. Obaveza današnje generacije da ostavi potomstvu bar onoliko šansi za razvoj koliko ih ona ima, proističe iz fundamentalnog principa moralne pravde, a to je da svi ljudi imaju podjednaka prava na najšire osnovne slobode koje ne ugrožavaju slobodu drugih.⁶

Koncepcija održivog razvoja podrazumeva uravnotežen ekonomski, socijalni i kulturni razvoj bez ugrožavanja životne sredine, čime bi se budućim generacijama omogućilo da se razvijaju na istom ili višem nivou. Koncepcija održivog razvoja je stekla svoju punu afirmaciju na Konferenciji UN-a o životnoj sredini i razvoju u Rio de Ženeiru, 1992. godine, gde je jasno naglašeno da zaštita životne sredine mora da predstavlja integralan deo sveukupnog ljudskog razvoja. Prema ovome svaka delatnost (pa i turizam) mora, prilikom planiranja i donošenja odluka, maksimalno da uvažava zahteve životne sredine, kako bi njen razvoj bio trajan, jer u suprotnom može doći do degradacije, pa i do potpunog samouništenja.

Koncepciju održivog ili usklađenog razvoja, ne bi trebalo shvatiti kao strogo određenu definiciju, već kao proces promena u odnosima koji se uspostavljaju između društvenih, ekonomskih i prirodnih sistema i procesa. Taj proces se može samo postepeno ostvarivati, jer su i zahtevi koji se postavljaju pred ljudsko društvo veoma kompleksni. Tu se misli, u prvom redu, na formiranje nove ekološke svesti, na povećanje odgovornosti državne uprave, odgovarajuću reviziju postojećeg ekonomskog i pravnog poretka i veće uključivanje nauke u razrešenje aktuelnih problema zaštite životne sredine.⁷

Najčešće navođena definicija održivog razvoja nalazi se u izveštaju „Naša zajednička budućnost”, koji je, na poziv Ujedinjenih nacija, sačinila Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj 1987. godine. Definicija glasi:

„Održivi razvoj jeste razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjice, a da ne dovodi u pitanje sposobnost budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe”.

⁶ Nacionalna strategija održivog razvoja, “Službeni glasnik RS”, br. 57/08

⁷ Jovičić (2000: 24)

Jedna sveobuhvatna definicija održivog razvoja glasi: *održivi razvoj predstavlja integralni ekonomski, tehnološki, socijalni i kulturni razvoj, usklađen sa potrebama zaštite i unapređenja životne sredine, koji omogućava sadašnjim i budućim generacijama zadovoljavanje njihovih potreba i poboljšanje kvaliteta života.*

ODRŽIVI TURIZAM

Održivi turizam, u svom najčistijem smislu, podrazumeva privrednu granu koja vrši minimalan uticaj na životnu sredinu i lokalnu kulturu, istovremeno pomažući sticanju zarade, otvaranju novih radnih mesta i zaštitu lokalnih ekosistema. Naime, to je odgovoran turizam koji se prijateljski odnosi prema prirodnoj i kulturnoj baštini.

Po tumačenjima Svetske turističke organizacije i Programa UN za životnu sredinu, održivi turizam podrazumeva takav razvoj ove delatnosti, kojim se uvažavaju i zadovoljavaju potrebe turista, kao nosilaca tražnje i turističkih oblasti, kao nosilaca ponude, a da se pri tome, ne narušava mogućnost da se ovi ciljevi ostvaruju na istom ili višem nivou i u budućem periodu. Drugim rečima, koncepcija održivog razvoja treba da bude osnovana smernica u upravljanju turističkom delatnošću, koja će omogućiti ostvarivanje ekonomskih, društvenih i estetskih ciljeva, uz istovremenu zaštitu kulturnih vrednosti, socijalnog integriteta, ključnih ekoloških procesa i biološkog diverziteta.⁸

Cilj kome treba stremiti i koji treba maksimalno podržati je održivi ili usklađeni razvoj turizma, zasnovan na integralnom i kompleksnom pristupu, koji podjednak akcenat stavlja na pet komponenti: očuvanje životne sredine, afirmaciju socijalnog integriteta, negovanje kulturnih osobenosti lokalnog stanovništva, optimalno zadovoljavanje turističkih potreba i ostvarenje ekonomskog profita.

Da bi koncepcija održivog turizma zaživela u praksi, neophodno je postaviti takav model razvoja koji će maksimalno potencirati pozitivne odnose između pomenutih kategorija ciljeva, a negativne reperkusije po svaki od njih svesti na minimum. Ciljevi kojima se teži istovremeno su i preduslovi za njihovo ostvarivanje. Posebno treba naglasiti da, za razliku od dosadašnje prakse, novi pristup razvoju turizma treba u prvi plan da istakne važnost zaštite životne sredine, dok ekonomska dimenzija gubi značaj u relativnom smislu. Činjenica je da jednostran ekonomistički orijentisan turizam, može doneti dobre ekonomske rezultate u kratkom periodu i zadovoljiti mnoge turističke potrebe, ali, sa druge strane, proizvesti negativne posledice po životnu sredinu i život lokalnog stanovništva.

Imajući u vidu sve navedeno, može se izvesti sledeća definicija održivog turizma: *održivi turizam podrazumeva integralan i kompleksan razvoj turizma, čime se obezbeđuje*

⁸ Jovičić (2000: 26)

*istovremeno ostvarivanje heterogenih ciljeva, od kojih nijedan ne sme da postane dominantan u odnosu na ostale, a to su:*⁹

- ostvarenje ekonomskog profita;
- očuvanje socijalnog integriteta lokalnih zajednica;
- afirmacija kulturnog identiteta receptivnih oblasti;
- zaštita životne sredine;
- optimalno zadovoljenje turističkih potreba.

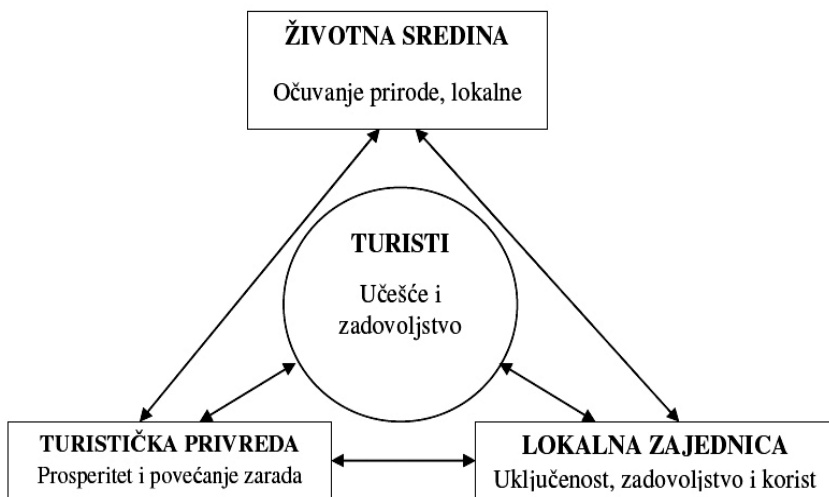
Ako se turizam posmatra kao proizvodni ciklus (Slika 1), u njemu možemo razlikovati nekoliko faza: turističko mesto biva otkriveno jer poseduje motive visokih upotrebnih vrednosti; ulaganjem određenog rada i sredstava motivi dobijaju prometnu vrednost, valorizuju se na tržištu; posećenost i popularnost turističkog mesta raste, prihodi se uvećavaju, sve dok ne dođe do tačke zasićenja; zatim nastupa silazna faza, popularnost i posećenost mesta se smanjuju, tražnja i prihodi opadaju, a motivi se iscrpljuju.¹⁰

Održivi turizam podrazumeva da u fazi rasta treba pažljivo pratiti ekonomske, ekološke, socijalne, kulturne efekte razvoja i kretanje potreba na turističkom tržištu. U zavisnosti od karakteristika i ocene pomenutih činilaca, neophodno je preduzimati adekvatne mere kako se gornji prag razvoja ne bi prekoračio, odnosno došlo do tačke zasićenja (prilagođavanje prometa kapacitetu lokalne sredine, obogaćivanje ponude novim sadržajima, ravnomernija prostorna i vremenska distribucija tražnje, utvrđivanje zona sa različitim stepenom i režimom korišćenja i slično). Na taj način se izbegava faza opadanja tražnje i prometa, devastacije životne sredine, ugrožavanja kulturnog identiteta lokalnog stanovništva i omogućava razvoj na trajnijim osnovama.

U skladu sa pomenutim, turizam se mora tretirati integralno sa ostalim komplementarnim delatnostima, unutar šire dugoročnije strategije održivosti određene prostorne celine. Takav, integralni, pristup turizmu i njegovom planiranju i upravljanju, omogućava ostvarenje ekonomskih efekata i zadovoljenje društvenih potreba na trajnoj osnovi, pri čemu se ne uništavaju prirodni resursi i ne ugrožava život ljudi. Primetna je sve veća potvrda neophodnosti kombinovanja potreba tradicionalnog urbanog upravljanja (saobraćaja, planiranja eksploatacije zemljišta, marketinga, ekonomskog razvoja, zaštite od požara i drugog) sa potrebom planiranja turističkih delatnosti. Na sledećoj slici (Slika 1) prikazan je model održivog turizma.

⁹ Jovičić (2000: 28)

¹⁰ Ibidem

Slika 1. Model održivog turizma

KAKO TO IZGLEDA NA VLASINSKOJ POVRŠI

Vlasina je prostrana planinska visoravan na jugoistočnom prigraničnom delu Srbije, prosečne visine oko 1.280 m, što znači da je znatno viša od drugih poznatih planinskih visoravni Srbije (Zlatibora, Peštera, Ravne Tare, Divčibara) čije su visine od 900 do 1.100 m, pa joj to donosi klimatsku, rekreativnu i turističku prednost. Visoravan je prirodno vrlo otvorena. Na njenom najnižem delu, na 1.210 m smešteno je Vlasinsko jezero, a obodnim delovima izdižu se srednje visoke i dosta šumovite planine. Na zapadnom obodu je pejzažno-mozaični i zaobljeni Čemernik (1.638 m), a na severu površ postepeno prelazi u pitomi planinski masiv Gramade sa vrhom Vrtop (1.721 m). Na istom delu visoravni diže se vidikovac Bukova glava (1.472 m), a prema jugu visoravan je izdužena i ograđena planinskim ograncima Vardenika čiji su najistaknutiji grebeni Plešijevac (1.664 m) i Strešer (1.876 m), sa najvećim mogućnostima za zimske skijaške sportove, dok je prema jugoistoku preko Božice i dalje otvorena.

Predeoni lik Vlasinske visoravni i njen eko-klimatski kompleks predstavljaju suštinu njenih osobenih turističkih vrednosti i odlika, a sama hidroakumulacija jezera je najvažniji, prepoznatljiviji motiv – turistički ukras i imidž Vlasinskog područja.

Glavni eko-turistički potencijali i vredni rekreativni i atraktivni motivi ovog područja su:

- prirodni predeo raznovrsnih ekosistema i visoke estetike predeonog lika;

- svež i rekreativno stimulativan klimat predela i
- Vlasinsko jezero – hidrološki i rekreativno turistički visokoatraktivan motiv.

Posebno vredna rekreativno-turistička odlika ovog predela je mirna, pejzažno i estetski mozaično i dekorativno oblikovana sredina, sa dosta zastupljenim lekovitim i retkim biljnim vrstama i šumskim plodovima. Stoga su u letnjoj polovini godine ovi predeli veoma pogodni za rekreativne šetnje, kraće izlete i planinarenje.

Saglasno utvrđenim ekološkim i rekreativno-klimatskim vrednostima i odlikama osnovnih turističkih motiva i dosadašnjem razvoju turizma, na širem području Vlasine mogu se utvrditi i odgovarajući oblici, odnosno vrste turizma za koje bi mogla postojati tražnja na turističkom tržištu, u zavisnosti od postojanja odgovarajućih materijalnih i organizaciono-poslovnih mogućnosti i uslova.

Gledano sa tog stanovišta, na Vlasini se mogu organizovati i popularisati samo ekološki utemeljeni oblici turizma, pa je to u dugoročnom razvoju značajna potencijalna prednost ovog područja.

Na Vlasini su već potvrđeni neki oblici turizma, a neke tek treba očekivati sa daljim razvojem. Važniji među njima su: rekreativno-odmarališni, sportsko-rekreativni, seoski, lovni, izletnički, ekskurzioni, biciklistički, nautički i tranzitni.

1. **Rekreativno-odmarališni, letnji i zimski turizam** karakteriše se pasivnom i aktivnom rekreacijom domaćih turista. Vezuje se za letnji i zimski odmor i rekreativno-sportske aktivnosti na Vlasinskom jezeru i okolini, kao što su: kupanje, šetnje, izleti i planinarenje do okolnih planinskih masiva i vidikovaca, te kontakti sa seoskim stanovništvom, sakupljanje lekovitog i aromatičnog bilja, a zimi masovno sankanje i skijanje, škola skijanja i sl. Ovo je, inače, najmasovniji oblik domaćeg turizma u Srbiji. On će taj značaj verovatno zadržati i ubuduće, samo što će njegovi ekonomski efekti varirati u zavisnosti od opremljenosti i kvaliteta turističke ponude svakog turističkog centra posebno, gde bi mogao imati udela i inostrani turizam, kao i kombinovani zdravstveno-rekreativni oporavak i odmor u kombinaciji banja-planina.
2. **Sportsko-rekreativni turizam** je takođe masovni oblik turizma, za sada sa mogućnošću razvoja zimskih sportova, odnosno sankanja, nordijskog skijanja i klizanja na ledenim klizalištima. U perspektivi, sa izgradnjom sportske infrastrukture i smeštajnih kapaciteta, razvoj će se usmeravati na manji rekreativni centar na Čemerniku i glavni sportski kompleks na potezu Okruglica–Plešijevac–Vardenik–Strešer, u kome bi se organizovali svi oblici skijanja i sportskih aktivnosti i takmičenja, sa visokokvalitetnom ponudom koja bi privukla i inostrane turističke organizacije i goste.

Ovo bi mogao da bude najprofitabilniji centar visokog turizma, ali bi se moglo očekivati i izvesno kolebanje dužine zimske sezone skijanja, jer je ona, prema visini i dužini trajanja odgovarajućeg snežnog pokrivača, ovde kolebljivija nego na visokim planinama. Korišćenje veštačkog snega i leda (čija je proizvodnja predviđena u okviru Plana, hidrotehničkim rešenjem) značajnije bi popravilo i produžilo zimsku turističku sezonu.

Letnje sportske aktivnosti, pored standardnih (tenis, mali fudbal, košarka, vožnja bicikla, jahanje, pešačenje i sl.) mogu da obuhvate i razvoj tzv. ekstremnih, kao što su: biciklistički kros, paraglajding, sportsko letenje, jedrenje i sl. Veliki značaj za razvoj turizma ima i deonica biciklističke trase Euro Velo Bike Route 11, koja prolazi kraj Vlasinskog jezera (krajnje tačke nalaze se u Norveškoj (North Cape) i Grčkoj (Atina)).

3. **Seoski turizam sa izvesnim oblicima agroturizma** mogao bi da postane stabilan oblik turizma, ali će on najviše zavisiti od ukupnog razvoja specijalizovanih oblika poljoprivrede i unapređivanja uslova seoskog stanovanja u mahalama područja Vlasina.

Za seoski turizam treba na pristojnom nivou opremiti seoska domaćinstva i razviti interes meštana za pružanje usluga turistima, pa bi i sam turizam doprineo unapređenju i stabilizaciji ovih sela.

4. **Lovni turizam** bi prema prirodnim uslovima mogao da postane perspektivna i vrlo rentabilna privredno-turistička delatnost, ali pod uslovom da se, merama zaštite i obnove populacije divljači, poboljša kapacitet lovišta i pripremi uzgoj određene vrste divljači (jelen, srna) u ograđenim lovištima. Pod ovim uslovima, lov bi mogao da dobije karakteristike inostranog lovnog turizma.
5. **Izletnički i ekskurzioni turizam** sa izrastanjem turističkog centra na Vlasini sve više će dobijati na značaju, a Vlasinsko jezero bi trebalo da se nađe u svim itinererima školskih ekskurzija kroz Srbiju.
6. **Tranzitni turizam** na ovom području u potpunoj je zavisnosti od saobraćajno-turističkog položaja područja i od kvaliteta puteva. Saobraćajni položaj je periferan, pa će i modernizacija puteva malo doprineti tranzitnom prometu, jer je magistralni put preko Surdulice i Vlasine prema Bugarskoj tranzitno nisko frekventan, a glavnu ulogu u tranzitnom prometu i dalje će zadržati tranzitni putevi dolinom Morave prema Grčkoj i dolinom Nišave prema Sofiji. Međutim, na povećanje ovog prometa može se više uticati preko organizovanih tranzitnih itinerera, u koje se može uneti i Vlasinsko jezero kao posebna destinacija.

Dakle, u zavisnosti od mogućnosti obezbeđivanja materijalnih sredstava za rekonstrukciju i modernizaciju postojećih turističkih objekata i saobraćajnica, za izgradnju novih objekata, komunalne i sportske infrastrukture, kao i u zavisnosti od mogućnosti materijalnog podsticanja razvoja poljoprivrede i drugih delatnosti, prostornog uređivanja i opremanja turističkih lokaliteta i centara, organizacionog i poslovnog povezivanja relevantnih subjekata na terenu i u lokalnim zajednicama, postepeno će se kompletirati turistička ponuda, a sa njom će jačati sadašnji i započinjati novi oblici turizma.

ZAKLJUČAK

Od velikog je značaja planiranje turizma, integralno i stratejski, iznad svega odgovorno i u skladu sa održivim razvojem i zaštitom životne sredine. Ako se ostvari veći deo planiranog, Vlasinska površ, jezero i okolne planine postaće najbolji i najlepši turističko-rekreativni centar Srbije i biće konkurentan tokom obe (letnje i zimske) turističke sezone. Veoma je važno ispoštovati svaki deo prostornog plana kako se ne bi ponovila ista greška koja je napravljena sa Kopaonikom, gde je prostim matematičkim proračunom određen broj ležajeva. Određena je prosečna nosivost prostora u odnosu na celu površinu nacionalnog parka, a onda je 90% smeštajnih kapaciteta izgrađeno na lokalitetu Suvo Rudište. Tako da je sada taj deo nacionalnog parka Kopaonik veoma ugrožen, stres terena od broja turista je prevelik i mnogostruko prevazilazi dozvoljene granice, a lokalna uprava ima veliki problem sa otpadnim materijama. Vlasina je prelep predeo sa vrlo očuvanom prirodom, a samo integralnim i stratejskim planskim pristupom može se očuvati stanje u sadašnjem obliku i ostvariti zadovoljavajući prihod. Takvim pristupom moguće je turističku ponudu Vlasinske površi zaokružiti i staviti u funkciju što većeg i boljeg zadovoljenja turističke tražnje, uz održivo korišćenje svih prirodnih bogatstava koje ovaj jedinstveni prirodni resurs nudi.

Održivi razvoj je jedan od najprihvatljivijih, ali u isto vreme i najkontroverzniji pristup upravljanja turizmom danas. Može se smatrati da je održivost krajnji cilj koji se u praksi nikada ne može u potpunosti postići, ali je sigurno nešto čemu se u budućnosti mora u svakom pogledu težiti.

LITERATURA

- [1] Grupa autora, (2005) *Održivi razvoj turizma*, redaktor Vujić, V., Rijeka
- [2] Gunn, C. A., (1994) *Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases*, Washington DC, Taylor & Francis
- [3] Jovičić, D., (2000) *Turizam i životna sredina*, Beograd, Zadužbina Andrejević

- [4] Manning, T., (1999) *Indicators of tourism sustainability*, "Tourism Management", Vol. 20
- [5] *Nacionalna strategija održivog razvoja*, "Službeni glasnik RS", br. 57/08
- [6] *Održivi i odgovorni razvoj turizma u XXI veku*, (2000) Beograd, Turistička organizacija Srbije
- [7] Republika Srbija, Republička agencija za prostorno planiranje, (2004) *Prostorni plan područja posebne namene Vlasina*, Beograd
- [8] Smolčić, J., (2006) *Indicators of Sustainability in Tourism*, Simpozijum "Turizam i hotelska industrija", Opatija, Univerzitet u Rijeci
- [9] Stefanović, V., (2003) *Ekonomika turizma*, Niš, Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Nišu
- [10] Stefanović, V., (2004) *Turistički menadžment*, Niš, Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Nišu
- [11] *The Berlin Declaration on Biological Diversity and Sustainable Tourism*, International Conference of Environment Ministers on Biodiversity and Tourism, Berlin, 1997.
- [12] Tomka, D., (2010) *Osnove turizma – vodič kroz predmet*, Novi Sad, Fakultet za sport i turizam – Tims
- [13] Zakon o turizmu, "Službeni glasnik RS", br. 45/2005

Primljeno: 25.08.2011.

Odobreno: 15.10.2011.